

## ՇԱԶԱՐՅԱՆ ԱՐՏԱԿ (ԱԻ)

### ԲՈՆԱԳԱՂԹՆ ՈՒ ՄԱՆԿԱՀԱՎԱԶԸ ՈՐՊԵՍ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐԱԴԱՍՍՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Օսմանցի նվաճողները զավթված տարածքներում, այդ թվում և Արևմտյան Հայաստանում հանդիպեցին քավականին քարդ իրավիճակի, որը քաղաքացի լուծումների կարիք ուներ թե՛ կարճաժամկետ, թե՛ երկարաժամկետ առումով:

Արևմտյան Հայաստանում, ինչպես նաև Փոքր Ասիայի արևելյան տարածքներում օսմանցիներն ունեին մի խնդիր. քրիստոնեական, հայկական միատարր միջավայր, որտեղ նրանք պարզապես օտար էին, եկվոր ու հստակորեն սահմանազատվում էին: Ուստի պետք էր դրա դեմն առնել, դա խաթարել, քանի որ ավելի հեշտ է քանդել, ձուլել քաղաքատարր զանգվածը, քան միատարր ազգաբնակչությունը, որն իր միատարրության մեջ արդեն ենթոյնադրված էր: Եվ ի վերջո, հպատակ քրիստոնյաները, նվաճված հայերը տվյալ տարածքներում պարզապես քանակապես ավելի շատ էին, կազմում էին ճնշող մեծամասնություն՝ համեմատ եկվոր թյուրքերի հետ, նամանավանդ, որ օսմանցի զինվորները շարունակելու էին իրենց արշավանքը՝ թողնելով միայն շատ փոքրաթիվ կայազորներ այն էլ միայն ռազմավարապես կարևոր վայրերում: Այդպիսի համամասնությամբ զերազանցող զանգվածին կառավարելը օսմանցիներից պահանջում էր լինել քավական խելամիտ ազգային քաղաքականություն վարելու համար, այլապես ամեն մի արված սխալ քայլ կարժեհար նրանց տարածքներ, կարուստներ, իսկ ուշ միջնադարյան այդ միջավայրում ամեն մի սայթաքումը կարող էր լինել ճակատագրական. այն պետք է քացառվեր:

Օսմանյան պետությունը իր գոյության սկզբից ի վեր վարել է ծրագրավորված քաղաքականություն հպատակ ժողովուրդների հանդեպ, որի վերջնական նպատակներից մեկն էր հպատակ թե՛ քրիստոնյա և թե՛ մահմեդական ազգերի ձուլումը:

Որպեսզի նոր նվաճումը լինի ապահով օսմանցիներն օգտագործում էին զաղութացման ու զանգվածային բռնազաղթման (sürgün) մանրամասն մշակված համակարգ: Գյուղի կամ ցուլի իսկ քաղաքի անհնազանդ քոչվորները կամ ապստամբ բնակչությունը, որն անհանգստություններ էր պատճառում կամ կարող էր պատճառել, տեղափոխվում էին կայսրության հեռավոր մասեր: Օսմանյան կայսրությունը նաև մեծապես մտահոգված էր նվաճված տարածքներում թյուրքերի բնակեցմամբ:

Հին օսմանյան ժամանակագիր Աշըքփաշազադեի մոտ Գալլիպոլիի քերակղզու առաջին նվաճման մասին կարդում ենք. «Սուլեյման փաշան՝ որդին Օրհան դազիի, տեղեկացնում է իր հորը, որ մեծաքանակ մահմեդական բնակչություն է պահանջվում այս գրավված տարածքներում ու ամրոցներում: ...Օրհանը հավանություն է տալիս դրան ու բռնագաղթում Ռում-իլի Քարա Արաբներ կոչվող քոչվորների, որոնք եկել էին իր տարածք:...»: Նույն հեղինակի մոտ կարդում ենք, որ Սուլեյման փաշան հրամայում է տանել Եվրոպայում գտնվող քրիստոնյա զինյալներին ամրոցներից ու ուղարկել նրանց Փոքր Ասիա, որպեսզի նրանք չկարողանան անհանգստություններ պատճառել ապագայում<sup>2</sup>:

Բազում են ժամանակագրություններում գրանցված բռնագաղթերի նման օրինակները: Ակներեռոեն զանգվածային բռնագաղթերը կիրառվում էին օսմանյան պետության կողմից վաղ ժամանակներից:

Ավելի ուշ ժամանակաշրջանների փաստաթղթերը հաստատում են զանգվածային բռնագաղթի հին ավանդույթները ու տալիս հետաքրքիր մանրամասներ: Համաձայն բռնագաղթի վերաբերյալ կայսերական որոշման, որը թվագրված է 1572 թվականով, Անատոլիայի, Ռումի (Ավագ), Քարամանի ու Ջուլադիրի շրջանների ամեն տասը ընտանքից մեկը պետք է ուղարկվեր նոր գրավված Կիպրոս: Այս բռնագաղթի շարժառիթները կղզու կյանքի վերականգնումն էր ու անվտանգությունը: Վերաբնակիչներն ընտրվում էին հասարակության բոլոր խավերից՝ գյուղացիություն, արհեստավորներ և այլն: Ինչևիցե, կղզի ուղարկվող առաջին վերաբնակիչները գյուղացիներ էին ոչ բերրի տարածքներից, աղքատների, անգործների ու քոչվորների: Այս մարդիկ գրանցվում էին դեֆթերներում ու տեղափոխվում կղզի: Քանի որ սովորաբար այս մարդիկ չէին ուզում լքել իրենց տները, այդ գործով զբաղվող պաշտոնյաներին հրամայված էր դա իրականացնել ամենայն խստությամբ: Ավելի ուշ Կիպրոս էին ուղարկվում դատապարտված վաշխառուներն ու հանցագործները (որպես պատիժ)<sup>3</sup>:

Հայտնի են Մեհմեդ Երկրորդի (1451-1481թթ.) կողմից կազմակերպված զանգվածային բռնագաղթերը Սերբիայից, Ալբանիայից, Մոնեթային ու Քաֆայից դեպի Ստամբուլ: Գլխավոր նպատակն էր ապահովել նոր մայրաքաղաքի բարգավաճումը: Բռնագաղթվածների մեծ մասը պատերազմի զերիներ էին ու տեղավորվել էին Կոնստանդնուպոլսի շրջակա գյուղերում որպես սուլթանի գյուղացի ստրուկներ<sup>4</sup>:

Քրիստոնյա երկիր զանգվածային բռնագաղթի հետաքրքիր օրինակ է մահմեդական 1025 ընտանիքների տեղափոխումը Անատոլիայից բուլղարական մի շրջան՝ Պրավադի: Այս մարդկանց տրվել էր բռնագաղթվածների հատուկ կարգավիճակ, և նրանցից կազմավորվել էր առանձին վարչական միավոր: Այս մարդիկ առանձնացված էին մնացել մինչև

16-րդ դարի կեսերը, երբ նրանք այդ ժամանակ արդեն ձուլված էին տեղաբնիկ ռայաների հետ<sup>5</sup>:

Կարճ ասած, օսմանյան արխիվներից օրինակները փաստերով հաստատում են վաղ ժամանակագրությունները, որոնք ցույց են տալիս, որ զանգվածային բռնագաղթերն օգտագործվել են օսմանցիների կողմից որպես նոր նվաճված տարածքների վերակազմակերպման միջոց:

Ռազմավարական առումով հայ ժողովրդին ձուլելու ավելի հիմնավոր քայլ էր մանկահավաքի կամ այլ կերպ ասած դեվշիրմեի իրականացումը:

Ինչու՞մ էր դա կայանում: Մի քանի տարին մեկ օսմանյան հարկահավաքները շրջում էին բոլոր բնակավայրերով ու հավաքում սեռական հասունության տարիքին հասած տղաներին, ընդ որում ոչ թե պարզապես հավաքում էին որևէ քանակ, այլ անցկացնում էին բավականին մանրամասն ընտրություն՝ տանելով ամենաուժեղներին, ամենախելացիներին, ամենա-ամենամեծերին<sup>6</sup>: Այս տղաները հետագայում անցնում էին խորը ուսումնառության և պատրաստվածություն, որի արդյունքում դառնում էին օսմանյան պետության ամենահավատարիմ ծառաները՝ ծառայելով թե՛ բանակում որպես ենիչերի<sup>7</sup>, թե՛ պալատում որպես հմուտ կառավարիչներ կամ մանկավարիչներ<sup>8</sup>:

Այսպիսով, եթե մի կողմ թողնենք այն անասելի օգուտը, որ տրվում էր օսմանցիներին, դիտարկենք այն հզոր հարվածը, որ ամեն տարի կտրում էր հայ ժողովրդի ծառը՝ տարվում էր լավագույն սերունդը, լավագույն արյունը: Ժողովրդի արյունը աղքատացնում էր՝ հակառակ բնության կանոններին գոյատևում էին այն հիվանդոտ, այն թույլ տղաները, որոնք անտեսվում էին օսմանցի հարկահավաքների կողմից, նրանք էին շարունակում հայ գեներացիան: Հայ ժողովուրդը մնում էր սաանց օգնական ձեռքի, չկար այն զանգվածը, այն ներուժը, որի վրա հնարավոր էր հենվել: Գլխատվում էր հայոց ազգը, մնում էր առանց պոտենցիալ առաջնորդի: Բացի նրանից, որ տարվում էին ամենաուժեղ և խելացի երիտասաղները, որոնք ապագայում կարող է ցուցաբերելին առաջնորդական ունակություններ ու միավորելին հպատակ հայությանը, հավաքի ժամանակ հատուկ ուշադրության ներքո էին մնալ ազնվականների ու կրթնավորների որդիները, որոնց առաջնորդությունն ազգում ավանդական էր<sup>9</sup>:

Այսպիսով, օսմանցիները բազում դարեր վարում էին ռազմավարական հեռանկարային ծրագիր, որն ուղված էր կայսրության հպատակ ազգերի ձուլմանը, իսկ որոշ դիմադրության հանդիպելու դեպքում՝ դրանց ոչնչացմանը:

ARTAK SHAKARYAN

(IOS)

DEPORTATION AND DEVSHIRME AS A TOOL OF  
DEMOGRAPHIC REORGANIZATION  
IN THE OTTOMAN EMPIRE

Ottoman invaders encountered a difficult situation in the newly conquered lands, particularly in the Western Armenia. In order to make their new conquest secure, the Ottomans used an elaborate system of colonization and mass deportation (sürgün). The turbulent nomads or the rebellious population of a village and even of a town, which had caused or might cause trouble were shifted to a distant part of the Empire. The Ottoman state was also greatly interested in settlement of Turkish element in the conquered lands.

In short, the examples from Ottoman archives corroborate earlier accounts in the chronicles, which illustrate the use of mass deportation by the Ottomans as a tool for reorganizing of the newly conquered lands.

Devshirme, or "boy tribute", was a strategic and basic step in assimilation of the Christian population, particularly Armenians. Ottoman officers gathered Christian boys of puberty age. Much attention was given to the qualities of the boys: strong, intelligent, handsome were preferred. In such a way, the gene pool of the subject nations was seriously damaged.

It is also worthy of mention that much attention was given especially to the gathering of the boys of clerical and/or noble class. As we know from many leadership theories mostly representatives of these classes turn insurgency leaders. Hence, devshirme helped a lot in preventing rebellions in the conquered lands.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Երեմյան Դ., Թուրքերի ծագումը, Երևան, 1975, էջ 180:
2. Ynalçik H., The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, London, Variorum Reprints, 1978, p. 122-123.
3. Նշվ. աշխ., էջ 123:
4. Նշվ. աշխ., էջ 123:
5. Նշվ. աշխ., էջ 123-124:
6. Георгиева Ц., Еничарите в българските земи, Наука и изкуство, София, 1988, с. 84.
7. Uzunçarpyly Y., Osmanly devlet teşkilâtından kapıkulu ocakları, I, Ankara, 1943, s. 14.
8. Uzunçarpyly Y., Osmanly devletinin saray teşkilâtı, Ankara, TTK basımevi, 1945, s. 300.
9. Yavuz E., Dev'irme sorunu, dev'irmenin Anadolu ve Balkanlardaki türkile'me ve islamlaşma etkisi, Belleten, 1986 Aralık, TTK basınevi, Ankara, 1987, s. 717.